

(was dat mede een signaal - maar niet -)
genade huldigen, ~~gaven zij daar mee aan~~ dat in de Gereformeerde Gemeenten de uitleg van het leerbesluit uit 1945 nooit geheel geaccepteerd was. Dit gegeven was ~~de~~ *misschien moeilijk verteerbaar* gewaarsijg voor Mallan, de voorman van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, en de zijnen naar '1945' in de SGP nu eenmaal niet van kracht was. Voor de partij als geheel was de vraag uit het enquêteverslag of "de huidige benadering der problemen altijd wel op Gods Woord is gebaseerd" in feite bedreigender. In de SGP was een sfeer van eenheid nu eenmaal traditie - dat bleek al uit de moeite die men deed om tegenstellingen te verhullen. Analooq aan het ideale piëtistische gemeenschapsleven moesten de vertolkers van de bijbelse geboden naar de wereld toe eensgezindheid uitstralen.

De relatieve bescherming die de Walcherenaren van het partijbestuur genoten illustreert het verschil tussen de in principe op de wereld gerichte SGP en de Gereformeerde Gemeenten. De verhoudingen tussen de deeltradities waren in beide verbanden verschillend. Waar 'Walcheren' als bolwerk van een niet-antithetische lichte traditie steeds verder van de gemiddelde theologische lijn van de Gereformeerde Gemeenten verwijderd raakte, lag deze regio ideologisch 'dichter' tegen de gedachtenwereld van de modale drager van de partij-organisatie aan.

De verschuiving in de geografische spreiding van de zeggingsmacht van de Staatkundig Gereformeerde Partij zoals die in de periode 1946-1970 plaatsvond, werd de voorbode van de zuilvorming in de jaren daarna. Naarmate de tijd verschreed, traden meer en meer SGP-wethouders en -burgemeesters op in gemeenten waar de partij ook een grote achterban van tientallen procenten had. Deze situatie sloot aan op de verhoudingen in een zuil waarin immers eveneens leiders en achterban de zelfde levensbeschouwing hebben, en wellicht betekende zij zelfs een uitnodiging te meer voor de constructie van die zuil. In feite was in dergelijke gemeenten het ideaal van een bevindelijk gereformeerde samenleving (ten dele) reeds verwezenlijkt.

Het na de jaren zestig groter wordend ideologische isolement van de bevindelijk gereformeerden ten opzichte van de rest van de Nederlandse samenleving²² bevorderde de vorming van een eigen zuil. De ontzuiling bij andere levensbeschouwelijke richtingen zorgde als het ware voor een reactie²³, terwijl de Mammoetwet van 1966 een belangrijke impuls was voor de zuilvorming. Hechte samenwerking tussen de verschillende bevindelijke kerkverbanden op het gebied van het onderwijs werd sindsdien, gezien de in de wet gestelde voorwaarden en de verlenging van de leerplicht, als voorwaarde van het voortbestaan van de hele bevolkingsgroep aangemerkt.²⁴ De noodzaak zich af te grenzen van andere protestantse levensbeschouwingen leidde tot een vernieuwde nadruk op de eigen bevindelijk gereformeerde 'identiteit': de 'reformatorische' scholen werden een begrip van IJsselmuider tot Middelburg. Bij deze verzuilingstendens was overigens de isoleringsfunctie primair.²⁵ Zoals in de meeste piëtistische tradities en in het verlengde van de minderheidssituatie waaraan de leden van de Gereformeerde Gemeenten en de kleinere kerkverbanden in hun woonplaats meestal gewend waren, sloot men zich af voor invloeden van buiten door eigen organisatievormen, en oriënteerde men zich boven-lokaal waar ter plaatse te weinig geloofsgenoten waren.

Door zo'n kunstmatige constructie van een 'convivium' van personen met één en de zelfde levensbeschouwing wordt, aldus Van den Eerenbeemt, voorkomen dat zij in een proces van 'sociale vervreemding' terecht komen. Wanneer zij bovendien er in slagen hun ideale samenleving in de eigen zuil enige gestalte te geven, komt dat hun zelfvertrouwen ten goede en kan hen daarna integratie in de bredere samenleving te wachten staan.²⁶ Dat die fase voor de bevindelijk gereformeerden nog niet ingetreden is bewijst het feit dat zij aan het eind van de jaren tachtig nog als sterk 'lokalistisch' georiënteerd uit de bus